

Зорица С. ВИТИЋ*
Универзитет у Београду
Филолошки факултет

Оригинални научни рад
Примљен: 31. 10. 2019.
Прихваћен: 12. 02. 2020.

СРПСКОСЛОВЕНСКИ ПРЕПИСИ *ЖИТИЈА* *СВЕТОГ ПЕТРА АТОНСКОГ*

У *Житију Св. Петра Атонског*, које је написао атонски монах Никола (X/XI век), Св. Петар представљен је као узор правог аскетизма. Богата грчка рукописна традиција *Житија* (преко тридесет преписа од XI столећа) сведочи о утицају и значају овог дела, како у време настанка, тако и доцније, у време оживљавања исихазма у светогорским монашким круговима (то потврђују бројни позновизантијски преписи).

Словенски превод *Житија* настао је као плод деловања Трновске књижевне школе (XIV век), када су редиговани стари преводи с грчког, али настајали и неки нови. Превод је сачуван у дванаест јужнословенских преписа (XIV–XVII в.), а у раду је, поред најстаријег бугарског (НБКМ 307), детаљно описано свих шест српских преписа сачуваних у распону од XV до XVII столећа.

Кључне речи: *Житије Св. Петра Атонског*, Никола, атонски монах, словенски превод, српскословенски преписи.

Први светогорски подвижник, Св. Петар Атонски (12. јун), провео је у „перивоју Пресвете Богородице” више од пет деценија у осами и најстрожем уздржању, свакако у време пре настанка великих киновијских манастира (уп. Папахрисанту 2003: 51–57). Најстарије сведочанство о њему јесте *Канон* Јосифа Химнографа, сачињен највероватније између 831. и 841. године (Papachryssanthou 1970: 34–41; Naumow 2010: 192–195).¹ У овом поетском спису са мало биографских детаља наглашено је Петрово дугогодишње тиховање, као и чудотворне, мироточиве мошти откривене после много година. Канон је на свом путовању по Светој Гори пронашао владика Порфирије Успенски, а писца је идентификовао на основу акростиха. У својој *Историји Атона* овај велики путник и познавалац хришћанског истока први је изнео претпоставке о хронологији Петровог живота: Свети се упокојио 734. годи-

* zv2207@gmail.com

¹ У другој половини IX века извесни Арсеније такође је саставио канон посвећен подвижнику Петру (5/6. јун), чије су борбе са демонима у пустињи упоредиве са искушењима Св. Петра Атонског, али не може се са сигурношћу тврдити да је у питању исти светитељ (Rigo 1999: 9; Naumow 2010: 195).

не, а монаси Клименовог манастира дуго су скривали његове мошти (Порфириј 1877: III, 1, 14–15; 20).

У студији уз прво издање *Житија Св. Петра Атонског* (ЖПА), које је написао атонски монах Никола,² издавач Кирсоп Лејк (1909: 18–39) време Петровог подвига смешта више од столећа касније, између 840. и 890. године, заснивајући датирање на Петровом утамничењу у Самари (престоници Абасидског калифата од 836. до 892. године), ходочашћу и замонашењу у Риму (пре 842. године смрти цара-иконоборца Теофила), као и на помену манастира Св. Климента (постојао од 880. до 980, када је запустео, а онда уступљен Јовану Грузијцу), потоњег Ивилона (уп. Lake 1909: 11–17). Лејк, додуше, није имао знања о постојању *Канона* Јосифа Химнографа, али ни о чињеници да читав уводни део *Житија* није оригиналан. Наиме, писац је преузео неколико поглавља (48–59) из *Похвале Св. Николи Мирликијском*, приписане цариградском патријарху Методију (упокојио се 847. године). У питању је чудо Св. Николе у корист Петра Схоларија, војника којег су заробили Арапи (уп. Anrich 1913: 153–82), те, самим тим, не може послужити за временско одређивање живота Св. Петра Атонског.

Лејкове претпоставке убрзо су оповргнуте (Binon 1939: 41–53), а потом је установљено да у *Житију* постоје три целине које је хагиограф преузео из три различите традиције уједињене заједничким именом Петар. Први део представља поменуто чудо Св. Николе, следи нарација о педесетогодишњој аскези у атонској пећини, док је завршни део везан за чудесна дешавања у вези са моштима у Тракији, која писац приписује Св. Петру, иако се, по свој прилици, ради о неком локалном светитељу (Papachryssanthou 1974: 30–32).

У покушајима датирања ЖПА посебна пажња посвећивана је једној епизоди из првог дела житија, Петровом сну у којем му Богородица предсказује процват светогорског монаштва. Ова легенда о Богородичином путовању на Кипар сачувана је у различитим самосталним варијантама (у неким одређеним је Иверска земља).³ Приповест започиње убрзо после Спаситељевог Вознесења, а на путу се Богородичина лађа због буре зауставља на обалама Атона (у Климентовом пристаништу, код Аполоновог светилишта). Пагански идоли позвали су житеље да поздраве „Марију, Матер великог Бога Исуса”. Богородица благосиља место и предсказује будућу улогу и значај Свете Горе: „Божија благодат да је на овоме месту и на онима који с вером и са страхом и по заповедима Сина мојег у њему пребивају; с малом бригом да им изобилно буде све на земљи, и задобиће небесну жизан, и неће одступити милост Сина мојега од овога места до скончања века, а ја ћу овоме месту и онима који ту пребивају бити ревностна заступница пред Сином својим” (прев. према Порфириј 1877: II, 6–7). Епископ Порфирије ово место наводи према *Сказанију*

² Ранији покушаји идентификације писца: Никола Синаит, Никола Катаскепинос (Papachryssanthou 1974: 52).

³ У руском рукопису из прве трећине XVI века, који садржи Теодосијево *Житије* и *Похвалу Св. Сави*, као и житија деспота Стефана и Стефана Дечанског (Тројице-Сергијева лавра, бр. 686, ГБЛ ф. 304; читав рукопис доступан је на <http://old.stsl.ru/manuscripts/book.php?manuscript=686>), налази се састав о томе како је Света Гора названа (л. 278–282), а циљ Богородичиног путовања је Иверска земља (о препису Теодосијевог житија в. Гавриљина 1984: 75).

преподобног Стефана Святогорца, објављеном у оквиру књиге *Рај мислени*, у издању Иверског манастира из 1659. године. Исто сказаније налази се и у једном хиландарском зборнику из прве половине XVII века (Богдановић 1978: 186, бр. 488).⁴ Као независна целина, одломак који садржи Богородичино јављање Св. Петру у сну постоји у неколиким грчким (Papachryssanthou 1974: 21) и хиландарском рукопису бр. 489 (л. 171) и представља сасвим скраћену верзију *Житија* (Богдановић 1978: 187; Иванова 2008: 544).⁵

Аргументи за датирање заснивани су на дотад расположивим подацима – да је термин „Света Гора” фиксиран тек у хрисовуљи Константина IX Мономаха око половине XI столећа (Binon 1939: 52). Међутим, Дионисија Папахрисанту, у својој исцрпној студији посвећеној Петровом житију, епитет „Света” нотира и у ранијим документима, већ од треће четвртине X века (Papachryssanthou 1974: 38–41). Може се, заправо, закључити да је већина проучавалаца сагласна око тога да је ЖПА настало између 980. и 1050. године, док се временски оквир Петровог подвига поставља врло широко – VIII/IX век.⁶

Богата грчка рукописна традиција од преко тридесет преписа овог житија може се пратити још од XI столећа. Иако су неки рукописи, чак и најстарији, у удаљеним збиркама (Москва, Париз), испоставља се да су и они атонског порекла (Papachryssanthou 1974: 20). Значајна је чињеница да се у XIII и XIV веку умножавају касновизантијски преписи, посебно у Великој Лаври, и то свакако у контексту исихастичких тенденција у светогорским монашким круговима. Култ првог подвижника оживљава се поново као модел атонског аскетизма (Mitrea 2016: 247).

Најбоља илустрација враћања првобитним монашким узорима и жеље да се оснажи штовање Светога у XIV веку јесте *Слово о Св. Петру Атонском* св. Григорија Паламе (Rigo 1995: 177–190). Написано више од три века након старог житија, ово дело је међу првим списима атонског јеромонаха Григорија (1332/3). Палама верно прати структуру оригинала, додајући дужи увод, завршна разматрања, као и делове у којима износи исихастичко духовно искуство и праксу (уп. Mitrea 2016: 248–249).

Настанак словенског превода Николиног ЖПА може се повезати са сличним духовним стремљењима у XIV столећу на словенском југу. Наиме, најстарији сачувани словенски препис је бугарске редакције, чува се у Народној библиотеци „Кирил и Методиј” у Софији (НБКМ 307), а, по новом датирању, потиче из 1340/50. године.⁷ Овај зборник, према класификацији Климентине Иванове, припада групи „новоизводних” панагирика, које ка-

⁴ Слична „сказања” постоје и у грчким рукописима, такође од XVII столећа (Rigo 1999: 38).

⁵ Оваквим кратким казивањем о Св. Петру почиње 22. чудо пресвете Богородице, о Светом манастиру Ивируну и о свечасној икони Портаитиси, у оквиру *Спасења грешних* (1641) Агапија Ландоса Крићанина (Јовановић 2000: 80).

⁶ Сажет преглед досадашњих истраживања о Св. Петру Атонском и ЖПА налази се у DOND 1998: 82–3.

⁷ К. Иванова ново датирање зборника доноси према необјављеној докторској дисертацији Н. Атанасове *Филигранолошки проблеми на бугарски рџкописи от XIV–XV в. (запазени в Бџлгария)* одбрањеној 1985. године (Иванова 1991: 125).

раактерише систематска редакција старих превода са грчког, али и присуство нових преводних текстова, насталих као плод деловања Трновске књижевне школе и самог патријарха Јефтимија, и то у два књижевно-просветна средштва – у Трнову и на Атосу. С друге стране, паралелно се преписује и велики број хагиографско-омилитичких зборника у којима доминирају стари преводи с грчког, а и поредак састава у њима указује на старије архетипове (Иванова 1980: 194–195).

Софијски зборник НБКМ 307 (Цонев 1910: 248–252), након недовршеног *Надгробног слова Св. Василију Великом* Св. Григорија Богослова (л. 1 и 2), почиње најстаријим досад забележеним преписима словенског превода житија двају атонских подвижника, *Житијем Св. Атанасија Атонског* (3а–67а) и ЖПА (л. 67б–87а). Следе житија Павла Тивејског, Јована Јуродивог, Пахомија, свештеноченика Ипатија, преподобног Јоаникија, а потом бројна слова светих отаца: Јована Дамаскина, Теодора Исповедника, Јована Златоустог, Козме Веститора, Јосифа Исповедника, архиепископа солунског, Теодора Студита, Георгија, митрополита Никомидије и Битиније. На последњих 26 листова, накнадно ушивених, писаних српском редакцијом, налазе се слова Јефрема Сирског, Климента Охридског, као и још неки текстови Јована Златоустог и Јована Дамаскина. Рукопис је пострадао од влаге, недостају му листови с почетка и краја, али и из средишњег дела и, нажалост, нема записа који би сведочили о месту настанка, наручиоцу или преписивачима. Овај зборник житија раних светитеља источне цркве и беседа светих отаца, поређаних по датуму прослављања, драгоцен је сведочанство о преводилачком раду у оквиру Трновске књижевне школе. Ваљало би, наравно, испитати и које су редакције остали преводни текстови које садржи, али то излази из оквира нашег истраживања.

Према сачуваним рукописима, тек читаво столеће касније, након половине XV века, ЖПА се интензивније преписује у јужнословенским скрипторијима. Од осам преписа које је идентификовала Климентина Иванова, поред поменутог најстаријег, још један је бугарске редакције (Хил. 321), два припадају молдавској, а четири је исписано српском редакцијом (Иванова 2008: 544). Овај списак употпунили смо још двама бугарским⁸ и двама српским преписима (Хил. 463 и МСПЦ Грујић бр. 3-I-46). Подробије ћемо размотрити све српске преписе ЖПА.

Међу најстаријима је зборник Владислава Граматика из 1479. године (Спространов 1902: 106; Христова 1996: 64–109; Иванова 2008: 544), знаменити „Рилски панагирик”, настао у манастиру Пресвете Богородице Матејче.⁹ У првом, мањем делу овог кодекса су слова и житија за фебруар-март,

⁸ Страдали рукопис Народне библиотеке у Београду бр. 340 из XV века (Стојановић 1903: 105–107) и рукопис из збирке М. П. Погодина бр. 72 из XV/XVI столећа (Иванова 1981: 387–390).

⁹ Запис на л. 729б (Стојановић 1905: 147, бр. 5575): „...Исписа се ова божествена књига, звана панагирик, последњим међу дијацима, Владиславом Граматиком, у свечасном манастиру пресвете Владичице наше Богородице, у подножју Црне Горе, у пределу Жеглиговском, у дане великога и самодржавнога цара мусорманског Мехмед-бега, двадесет осмог лета царевања његовог, од саздања света овог лета 6987 (1479), месеца априла деветог. Сврши се дело ово до

док је посебно занимљив други његов део, од л. 213а до краја: након списа посвећених Св. Димитрију Солунском и Св. јеванђелисти Луки, увршћена су дела патријарха Јевтимија Трновског и патријарха Калиста (*Житије Св. Јована Рилског*, *Житије Св. Григорија Синаита*, *Житије Св. Теодосија Трновског*), а потом и бројна житија великих подвижника и светих отаца: поред *Житија Св. Антонија Великог* и *Житија Св. Атанасија Александријског*, ту су житија Теодосија Општежитељника, Макарија Египатског, Јевтимија, Григорија Богослова, те мучење, похвала и чудо Св. Георгија. На наредних стотинак листова овог зборника (456а–560б) нижу се искључиво житија подвижника и пустиножитеља: Св. Пахомија и Св. Пајсија Великог, Св. Петра Атонског (л. 499б–507б) и Св. Онуфрија Великог (који се прославља истога дана кад и Св. Петар, 12. јуна),¹⁰ а одмах затим и *Житије Св. Петра Коршишког* од Теодосија Хиландарца. Следи *Житије с малом похвалом Св. Јована Рилског* од Димитрија Кантакузина и *Житије Св. Атанасија Атонског*. Уз списе посвећене Св. Тирилу и Методију преписано је и ретко *Житије Св. Лава, епископа катанског* (чудотворац, највероватније VIII век), извесна мученичка житија, *Житије Св. Стефана Дечанског* од Григорија Цамблака и, на крају, три посланице патријарха Јевтимија Трновског. Овај већи део зборника, како примећује Ирена Шпадијер (2014: 111–115), има јединствен састав за који не постоји аналогија у досад познатим средњовековним зборницима и очигледно је оригиналан избор самог Владислава Граматака.

Из сличнога времена, и, уз Владислављев, једини српски препис који највероватније није светогорског порекла (не садржи записе, те је тешко утврдити његову провенијенцију) сада је у Румунској академији наука под бројем 306 (Яцимирский 1905: 476–479, бр. 151; Panaitescu 2003: 45–48, бр. 306; Иванова 2008: 544). Према новом датирању, потиче из треће четвртине XV века (Васиљев, Гроздановић, Јовановић 1980: 57, бр. 66). Насловљен као „Зборник житија многих светих”, поред *Житија Григорија Акрагантског* и ЖПА (л. 179–217), садржи Цамблаково *Житије* и *Службу Св. Стефану Дечанском*. Ваља нагласити да се у овом зборнику, као и у „Рилском панагирику”, налази необично житије Св. Лава, епископа Катаније на Сицилији (321а–347б), познатог само из хагиографских списа – из краће и дуже верзије житија из VIII/IX века (DOHD 1998: 62–63). Ово житије из времена иконоборства у словенском преводу постоји само у овим двама српским преписима (Иванова 2008: 473–474).

У атонским словенским скрипторијима ЖПА се преписује од XV до XVII столећа. Сачувано је у четири српска и једном бугарском рукопису.¹¹

вечери самог тог Великог Петка, а круг сунца беше тада петнаести, месеца четрнаести, индикт дванаести.” (прев. Грковић-Мејџор 1993: 116).

¹⁰ О сличности међу житијима двају пустињака в. Papachryssanthou 1974: 44–45.

¹¹ Рукопис манастира Хиландара бр. 321, који садржи службу и житије Св. Николе са додатим текстом ЖПА (л. 54а–78а), бугарске редакције, из прве четвртине XVI века. Српском редакцијом писан је део у којем је Похвала Св. Николи (л. 79а–86б). Главни део писао је монах Варлаам (Богдановић 1978: 134, бр. 321). У Хиландару се чува и Октоих монаха Варлаама (бр. 134) из 1588. године, писан српском редакцијом (уп. Турилов, Мошкова 2016: 362, бр. 786).

Најстарији светогорски препис налази се у панагирику српске редакције из друге половине XV века. У питању је рукопис Велике Лавре Z-52 (Matejić, Bogdanović 1989: 492–526; Иванова 2008: 544), који садржи беседе светих отаца за изабране празнике, као и слова Андреја Критског, цариградског патријарха Прокла, Јована Дамаскина, Максима Исповедника и других (ЖПА на л. 222а–239б). У рукопису се смењује више преписивача, а један од њих, јеромонах Гаврило, у другим двама књигама (Велика Лавра, Z-31 и келија Св. Антонија, без броја) оставио је записе о њиховој припадности келији Св. Антонија у Керасји (Турилов, Мошкова 2016: 431–432, бр. 970).

Од свих осталих издваја се рукопис манастира Хиландара бр. 463, зборник с краја XV века, који садржи „Службу Св. Петру Атонском” и „Синаксарско житије”, оригиналне саставе Генадија Светогорца. Овај јеромонах и доместик (хоровођа), највероватније је у време пада деспотовине Ђурђа Бранковића дошао на Свету Гору, неизвесно у који манастир (Велику Лавру, Ватопед или Ивирон). Оба његова списа (Служба и Синаксарско житије), с краја девете или почетка последње деценије XV века, посвећена су првом атонском подвижнику. Генадијево име јавља се у наслову саме Службе, потом у наслову канона, али и у акростиху који творе почетна слова осам богородичних тропара. Ова исихастички уздржана, једноставна и непосредна служба представља један од ретких сачуваних аутографа старих српских песника. Синаксарско житије, са стиховима на почетку, детаљније и другачије представља порекло Светога – он је син ивирског цара Варзабакуа из времена везантијског цара Василија I. У односу на пространо житије, додата је битка коју, заједно са Византинцима, Ивирци добијају против „Перса и Агарена”, као и Петров боравак у Цариграду и Јерусалиму. Тек онда следи сажето излагање које одговара садржају ЖПА, а изостављена су завршна дешавања у вези са моштима. Веза Св. Петра са манастиром Св. Климента / Ивирионом наглашена је и у Николином животопису, а очигледно је да је „до Генадијевог времена легенда добила свој коначни облик – Петар је стекао ивирско порекло” (Трифуновић 1995: 50–51). Генадије је преписао и ЖПА (л. 38а–69б)¹² на крају бележећи своје име тајнописом (Генадије доместиг), и тиме је заокружио списе намењене штовању Св. Петра Атонског.

Овај зборник, конволут на хартији од тридесетих година XV до почетка XVI века,¹³ запазио је још архимандрит Нићифор Дучић бораваћи у Хиландару 1882. године. Описао је рукопис и представио његов садржај (Дучић 1884: 61–62): *Служба Петру Атонском* Генадија јеромонаха и доместика, *Служба Св. Антонију*, *синаксарско житије Св. Петра Атонског*, ЖПА, „Осам чести слова”, избор из *Сказања о писменима* Константина Филозофа, „О писмених” Црнорисца Храбра, *Житије преподобног старца Исаије* и *Житије Св. Филотеја*. Тетраде на којој је био овај последњи састав, л. 98–105, више нема (Трифуновић 1995: 14). На Генадијеве оригиналне саставе први је указао

¹² У *Историји старе српске књижевности* Димитрије Богдановић (1980: 259) Генадија помиње као преводиоца ЖПА.

¹³ Прецизног датирања једино нема за део рукописа у којем се налази ЖПА. Искрпну литературу о овом рукопису доносе Турилов, Мошкова 2016: 375–376, бр. 813.

Ђорђе Сп. Радојичић (1952: 62–66), рукопис је потом описао Димитрије Богдановић (1978: 177–178), а најдетаљније га је представио Ђорђе Трифуновић у књизи посвећеној Генадијевој *Служби Св. Петру Атонском* (1995: 12–16). У оквиру разматрања свих химнографских дела посвећених Св. Петру Атонском помиње га и Александар Наумов (Naumow 2010: 197).

Столеће и по касније ЖПА поново је преписано у Карејском пиргу. У питању је хиландарски рукопис бр. 445 (л. 2046–2206), панагирик за мај–јун из 1626. године (Богдановић 1978: 172, бр. 445; Иванова 2008: 544; Турилов, Мошкова 2016: 227–228, бр. 435). Иако је преписивач анониман, овај зборник свакако је интегрални део Чти-минеја (потпуног комплета зборника житија и слова за читаву годину), јединственог у јужнословенској традицији, насталог на иницијативу хиландарског игумана Илариона, чијих је првих шест импозантних кодекса (Хил. 439–444) саставио и преписао монах Аверкије од 1622. до 1626. године.

Последњи српски препис ЖПА који смо досад идентификовали налази се у рукопису Музеја Српске православне цркве, у збирци Радослава Грујића бр. 3-I-46, из друге четвртине XVII века (Богдановић 1982: 99, бр. 1413; Суботин-Голубовић 1999: 159). Први део овог конволута чине синаксари триода, а други део чине житија атонских подвижника: Св. Атанасија и Св. Петра.

На крају првог дела, на л. 96б, налази се запис преписивача Нестора: „Трудом и подвигом отца Нестора ва Светеј Гори сије сабраније саписа се и посла се ва храм светаго отца Николи јеже јест Ораховица” (Стојановић 1902: 355, бр. 1408). Следи *Житије Св. Атанасија Атонског* (л. 97а–161а), ЖПА (л. 161а–185б), као и кратка Повест о житију великаго мајстора „певетнаго художества” кир Јована Кукузеља (л. 185б–190б), а на самом крају (л. 190б) сачуван је други запис: „Сију божаставнују књигу приложи јеромонах Нестор от Светије Гори Ахтонскије на благословеније својеј цркви, манастиру Ораховици, храму светаго Николи чудотворца, и повеза је проигуман Теофан повељенијем отца игумена Кипријана ва лето 7154, а от рождаства Христова 1646” (Стојановић 1902: 355, бр. 1407). Један познији запис из 1772. године (л. 160б) извештава да књига тада припада цркви Св. Вазнесења у манастиру Беочину.

Несторови записи сведоче о обичају Светогораца да шаљу књиге манастиру из којег су потекли, а како се из датираног записа сазнаје само време повезивања рукописа, може се претпоставити да су оба његова дела настала на Светој Гори пре 1646. године. Мирјана Бошков мишљења је да би ораховачки проигуман Теофан, који је књигу повезао, могао бити исти онај Теофан чија се смрт 1673. године помиње у рукопису МСПЦ Грујић 69 (Бошков 1998: 105). Овај лепо украшени рукопис са Свете Горе стигао је у славонску Ораховицу, а са њим и житија најславнијих атонских подвижника.

Из прегледа преписа ЖПА очигледно је да се на Атосу, али и на већ покореном Балкану, у српским рукописним зборницима од друге половине XV столећа, уз оригиналну српску књижевност, преносе и чувају састави византијских исихастичких аутора, нови преводи с грчког, редакције старих, па и списи настали у време деловања Трновске књижевне школе. Како је

одавно закључио Димитрије Богдановић (1980: 257–258), та интензивна и континуирана преписивачка делатност у српским скрипторијима допринела је очувању старих и новијих јужнословенских превода читавог корпуса византијске литературе, из којег је потекла, а потом се вековима надањивала самостална српска средњовековна књижевност.

ЛИТЕРАТУРА

- Богдановић 1978: Д. Богдановић, *Каталог ћирилских рукописа манастира Хиландара*, Београд: САНУ, НБС.
- Богдановић 1980: Д. Богдановић, *Историја старе српске књижевности*, Београд: СКЗ.
- Богдановић 1982: Д. Богдановић, *Инвентар ћирилских рукописа у Југославији (XI–XVII века)*, Београд: САНУ.
- Бошков 1998: М. Бошков, Хронограф из Свете Горе – о раду непознатог Светогорца, *Археографски прилози* 20, 93–127.
- Васиљев, Гроздановић, Јовановић 1980: Ј. Васиљев, М. Гроздановић, Б. Јовановић, Ново датирање српских рукописа у Библиотеци Румунске академије наука, *Археографски прилози* 2, 41–69.
- Гаврюшина 1984: Л. К. Гаврюшина, Русская рукописная традиция Жития Саввы Сербского, *Советское славяноведение* 1, 68–82.
- Грковић-Мејдор 1993: *Списи Димитрија Кантакузина и Владислава Граматика*, прир. Ј. Грковић-Мејдор, Београд: Просвета, СКЗ.
- Дучић 1884: Н. Дучић, Старине Хиландарске, *Гласник Српског ученог друштва* 56, 1–116.
- Иванова 1980: К. Иванова, Житийно-панегиричното наследство на Търновската книжовна школа в балканската ръкописна традиция, *Търновска книжовна школа* 2, 193–214.
- Иванова 1981: К. Иванова, *Български, сръбски и молдо-влахийски кирилски ръкописи в сбирката на М. П. Погодин*, София: БАН.
- Иванова 1991: К. Иванова, Новоизводните търновски сборници и въпросът за ролята на патриарх Евтимий в техния превод, *Старобългарска литература* 25–26, 124–134.
- Иванова 2008: К. Иванова, *Bibliotheca Hagiographica Balcano-Slavica*, София: Академично издателство „Проф. Марин Дринов”.
- Јовановић 2000: Агапије Ландос Крићанин, *Чуда Пресвете Богородице*, Превод са српскословенског и поговор Т. Јовановић, Вршац: Епархија банатска.
- Папахрисанту 2003: Д. Папахрисанту, *Атонско манаитво. Почеци и организација*, Београд: Друштво пријатеља Свете Горе Атонске.
- Порфириј 1877: Порфириј, епископ Чигиринский [Успенский], *Восток христианский. История Афона*, II; III, 1, Киев: тип. В.Л. Фронцкевича. (<http://books.e-heritage.ru/book/10076278>), приступљено 15. 08. 2019.

- Радојичић 1952: Ђ. Сп. Радојичић, Старе српске повеље и рукописне књиге у Хиландару, Извештај о њиховом проучавању у новембру и децембру 1952. године, *Архивист* II, 2, 62–66.
- Спространов 1902: Е. Спространов, *Опис на рѣкописите в библиотеката при Рилския манастир*, София: Държавна печатница.
- Стојановић 1902: *Стари српски записи и натписи*, скупио их и средио Љуб. Стојановић, књига I, Београд: Државна штампарија Краљевине Србије.
- Стојановић 1903: Љ. Стојановић, *Каталог Народне библиотеке у Београду IV. Рукописи и старе штампане књиге*, Београд: Државна штампарија Краљевине Србије.
- Стојановић 1905: *Стари српски записи и натписи*, скупио их и средио Љуб. Стојановић, књига III, Београд: Државна штампарија Краљевине Србије.
- Суботин-Голубовић 1999: Т. Суботин-Голубовић, *Српско рукописно наслеђе од 1557. године до средине XVII века*, Београд: САНУ.
- Турилов, Мошкова 2016: *Каталог славянских рукописей афонских обителей*. Составили А. А. Турилов и Л. В. Мошкова. Под редакцией А. –Э. Н. Тахиаоса. Второе исправленное и дополненное издание, Београд: Чигоја штампа.
- Трифунровић 1995: Ђ. Трифунровић, *Служба светом Петру Атонском јеромонаха и доместика Генадија*, у: Генадије Светогорац, *Служба светом Петру Атонском*, приредио Ђ. Трифунровић, Крушевац: Багдала.
- Христова 1996: Б. Христова, *Опис на рѣкописите на Владислав Граматик*, Велико Търново: ПИК.
- Цонев 1910: Б. Цонев, *Опис на рѣкописите и старопечатните книги на Народна библиотека в София*, I, София: Държавна печатница.
- Шпадијер 2014: И. Шпадијер, *Свети Петар Коршики у старој српској књижевности*, Београд: Чигоја штампа.
- Яцимирский 1905: А. И. Яцимирский, *Славянские и русские рукописи румынских библиотек*. III. *Национальный Музей Древностей в Букуреште*. Сборник ОРЯС, т. LXXIX, Санктпетербург: Имп. Акад. наук.
- Anrich 1913: G. Anrich, *Hagios Nikolaos. Der heilige Nikolaos in der griechischen Kirche*, I, Leipzig: Teubner.
- Binon 1939: S. Binon, La vie de S. Pierre l’Athonite, *Rivista di studi bizantini e neoellenici* 5, 41–53.
- DOHD 1998: *Dumbarton Oaks Hagiography Database*, Washington: Dumbarton Oaks Trustees for Harvard University. (<https://www.doaks.org/research/byzantine/resources/hagiography/hagiointro.pdf>), приступљено 5. 08. 2019.
- Lake 1909: K. Lake, *The Early Days of Monasticism on Mount Athos*, Oxford at the Clarendon Press.
- Matejic, Bogdanovic 1989: M. Matejic, D. Bogdanovic, *Slavic Codices of the Great Lavra Monastery*, Sofia: Centre international d’information sur les sources de l’histoire balkanique et mediterraneenne.
- Mitrea 2016: M. Mitrea, ‘Old wine in new bottles’? Gregory Palamas’ Logos on Saint Peter of Athos (BHG 1506), *Byzantine and Modern Greek Stud-*

- ies* 40 (2), 243–263. Published online by Cambridge University Press: 22 September 2016. (DOI: <https://doi.org/10.1017/byz.2016.6>), приступљено 30. 07. 2019.
- Naumow 2010: A. Naumow, La figura di S. Pietro l’Athonita nei testi liturgici, *Црквене студије* 7, 191–200.
- Panaiteescu 2003: P. P. Panaiteescu, *Catalogul manuscriselor Slavo-Române și Slave din Biblioteca Academiei Române*. Vol. II, București: Editura Academiei Române.
- Papachryssanthou 1970: D. Papachryssanthou, L’office ancien de Pierre l’Athonite, *Analecta Bollandiana* 88, 27–41.
- Papachryssanthou 1974: D. Papachryssanthou, La vie ancienne de Saint Pierre l’Athonite. Date, composition et valeur historique, *Analecta Bollandiana* 92, 19–61.
- Rigo 1995: A. Rigo, La Vita di Pietro l’Athonita (*BHG* 1506) scritta da Gregorio Palama, *Rivista di studi bizantini e neoellenici* 32, 177–190.
- Rigo 1999: Nicola della Santa Montagna. *Alle origini dell’Athos: la vita di Pietro l’Athonita*. Introduzione, traduzione e note a cura di Antonio Rigo, Magnano: Edizioni Qiqajon, Comunità di Bose.

Zorica S. Vitić

THE SERBIAN SLAVONIC MANUSCRIPTS OF THE
VITA OF SAINT PETER OF ATHOS

(Summary)

The tenth/eleventh-century *Vita of Saint Peter of Athos*, ‘the first monk of the Holy Mountain’, written by a certain Athonite monk Nicholas, presents St. Peter as an example of authentic ascetic life. With a rich manuscript tradition of more than thirty codices, the earliest dating back to the 11th century, Nicholas’ *Vita*, originally aimed at promoting St. Peter’s cult, also had a significant roll in the context of the thirteenth and fourteenth century hesychast revival. The numerous late Byzantine manuscripts transmitting the *Vita* corroborate a renewed interest in St. Peter as the model for Athonite hermits.

The Slavonic translation of the *Vita* originates most probably from the 14th century, due to the activities of the Tarnovo Literary School, the epochal cultural revival, which includes correction of Old Church Slavonic translations from Greek, as well as creating some new ones. The Slavonic translation of the *Vita* is preserved in twelve South Slavonic manuscripts (14th–17th century). The aim of this study is to consider the earliest Slavonic manuscript (Bulgarian NBKM 307), to list all Serbian Slavonic codices containing the *Vita* (six from the 15th to the 17th century) and to provide their detailed description.